

ISTORIE

Tudor Dinu (n. 1978) este profesor doctor abilitat la Universitatea din București, unde predă limbă, literatură și cultură greacă, și *doctor honoris causa* al Universității Democrit a Traciei, din Grecia. A susținut prelegeri și conferințe ca profesor invitat la universitățile din Atena, Tracia, Cipru, Berlin, Hamburg, Lund, Kiev, Brno, Sofia și Plovdiv, dar și la mai multe societăți științifice din Grecia (Leukada, Kozani, Karpathos, Kalymnos etc.), Turcia și Egipt. În ultimii ani a participat la cele mai importante congrese internaționale de studii neelene (Atena, Salonic, Ioannina, Chania, Chios, Paros, Komotini, Nicosia, Paris, Granada, Lund, Praga, Veliko Tîrnovo, Moscova, Sankt Petersburg, Riga, Tbilisi etc.). În 2014 a fost ales și în 2018 reales secretar general al Societății Europene de Studii Neelene. Lucrările sale dedicate unor chestiuni de filologie, istorie, civilizație greacă veche, bizantină și postbizantină, dar mai ales istoriei și civilizației Țării Românești și Moldovei în secolele XVII–XIX au fost tipărite în România, Grecia, Cipru, Franța, Cehia, Letonia, Ucraina și Georgia. A publicat traduceri din autori antici (Aristofan, Plutarh, Iamblichos, Seneca, Plinius Maior) și moderni (Iannis Ritsos, Nikos Engonopoulos, Andreas Embirikos, Hristos Yannaras etc.). Este fondatorul și redactorul-șef al primei reviste românești de studii neelene, *Neograeca Bucurestiensia*. La Humanitas a publicat volumele *Mihai Viteazul, erou al eposului grec* (2008), *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat: Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII* (2011), monografia în trei volume *Bucureștiul fanariot – I: Biserici, ceremonii, războaie* (2015), *II: Administrație, meșteșuguri, negoț* (2017), *III: Viață cotidiană, divertisment, cultură* (2020) – și *Oamenii epocii fanariote: Chipuri din bisericile Țării Românești și Moldovei* (2018), lucrare distinsă cu premiul Academiei din Atena. În duminica de Florii a anului 2018 a fost înnoobilat la Constantinopol de către Sanctitatea Sa patriarhul ecumenic Bartolomeu, care i-a acordat titlul bizantin de *árchon hypomnematográphos*.

TUDOR DINU
Revoluția Greacă
de la 1821
pe teritoriul Moldovei
și Țării Românești

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

Cuvânt înainte	7
Prolog. De la căderea Bizanțului la Revoluția Greacă	9
1. O societate secretă	13
2. Revoluția Greacă a început la Galați	38
3. Un împărat bizantin în târgul Ieșilor	47
4. Un pandur din Gorj în fruntea Țării Românești	68
5. Marșul oștirii eteriste. De la Iași la București	85
6. Două săbii în aceeași teacă. La București	100
7. Domnia de la Târgoviște	118
8. Moldova în calea răutăților	137
9. Ultimul drum al lui Tudor	163
10. Înfrângerile din Valahia Mare. Retragera în Oltenia	181
11. Dezastrul. Fuga	203
12. În mănăstirile și munții Valahiei	226
13. Bătălia de pe Prut	243
14. Ultimul act. Slatina și Secu	266
Epilog	287
Mulțumiri	293
Hărți	294
Glosar	297
Bibliografie	305
Note	311
Indice de nume	343

Cuvânt înainte

LA ANIVERSAREA A 200 DE ANI DE LA ÎNCEPUTUL REVOLUȚIEI Elene, celebrată cu fast în 2021, nu exista încă nici o cercetare de tip monografic dedicată desfășurării mișcării de eliberare a grecilor pe teritoriul Principatelor Române. În spațiul elen, această stare de fapt ar trebui mai degrabă pusă pe seama inaccesibilității foarte numeroaselor surse primare redactate în compozita limbă română de la începutul veacului al XIX-lea. În schimb, în țara noastră lipsa de interes pentru temă ar putea fi explicată prin antipatia față de eteriști, vinovați în fața istoriei de asasinarea lui Tudor Vladimirescu, figură cu statut de erou național pentru noi, românii. Această implicare emoțională a majorității istoricilor noștri a determinat, mai ales în epocile de exaltare a figurii lui Tudor, condamnarea fără discernământ a tuturor acțiunilor revoluționarilor eleni, asupra cărora doar prea puțini cercetători români (Andrei Oțetea, Nestor Camariano) au căutat să arunce o lumină cât de cât obiectivă. Pe de altă parte, printr-o părtinire vădită păcătuiesc și multe dintre lucrările istoricilor greci, care recurg la o adevărată echilibristică pentru a justifica uciderea lui Tudor, privită drept pedeapsa binemeritată, perfect legală, a unui trădător dovedit.

Pentru români, ca și pentru eleni, acest preambul al Revoluției Grecești desfășurat pe teritoriul Moldovei și al Țării Românești marchează o ruptură istorică de o importanță fundamentală, care a deschis, în ceea ce ne privește, calea domniilor

pământene și mai apoi, în decurs de numai o generație, a înscrierii Principatelor pe orbita europeană și a nașterii României ca stat modern. Cu atât mai neproductivă este abordarea părtinitoare și superficială a istoriografiei românești cu privire la Eterie cu cât, la drept vorbind, insurecția lui Tudor Vladimirescu, privită, în mod convențional – și pe bună dreptate –, ca moment auroral al modernității noastre, nu este până la urmă decât un episod, o ramificație a mișcării de eliberare a grecilor, așa cum vom vedea în paginile de față, urmărind îndeaproape logica evenimentelor.

În monografia de față am încercat să completez acest gol în cunoașterea trecutului nostru balcanic comun, ieșind din șabloanele istoriografiei puse în slujba unor cauze naționale. Am căutat să abordez complicatele evoluții din epocă din perspectiva fiecăreia dintre părțile implicate, explicând interesele divergente ale acestora și, în consecință, conflictele dintre ele, fără a emite judecăți de valoare și fără a împărți personajele istoriei în bune și rele. Pentru aceasta, am adunat, am examinat și am confruntat sursele scrise emanând de la reprezentanții tuturor părților implicate în evenimente, inclusiv din imperiile otoman, rus și habsburgic, în limbile în care au fost redactate acestea (română, greacă, turcă, rusă, germană, franceză etc.). Unele – destule – dintre aceste izvoare nu au fost până acum nici cunoscute, nici exploatate de istoriografia noastră și, respectiv, de cea elenă. În plus, am întreprins cercetări în muzee, mănăstiri, colecții particulare, deopotrivă din România și Grecia, căutând nu doar documente, ci și obiecte personale aparținând participanților la evenimente. Și, în fine, am refăcut pas cu pas itinerariile străbătute deopotrivă de Tudor cu pandurii săi, de Alexandru Ipsilanti cu mavroforii, dar și de alte grupuri de revoluționari greci, cercetând și fotografiind mai bine de 80 de locuri prin care au trecut aceștia și căutând să identific peste tot în teren urme ale celor petrecute acum două veacuri.

Prolog.

De la căderea Bizanțului la Revoluția Greacă

CUCERIREA CONSTANTINOPOLULUI, LA 29 MAI 1453, NU A reprezentat sfârșitul greșității, așa cum se temeau mulți bizantini, ci un nou început, căci sultanul Mahomed II, admirator nedisimulat al culturii elene, a hotărât să-i folosească pe greci pentru a-și asigura controlul asupra foarte numeroșilor, mai ales în Balcani, supuși creștini de diverse naționalități (bulgari, sârbi, albanezi etc.). Pentru aceasta, s-a implicat în alegerea unui nou patriarh ecumenic (Gennadios Scholarios), căruia i-a acordat chiar mai multe privilegii decât deținuseră predecesorii săi – inclusiv pe acela de a colecta taxe și impozite –, investindu-l în funcția de întâi-stătător al tuturor creștinilor din imperiu. Astfel, grecii au reușit să recucerească treptat, prin intermediul bisericii, zonele pierdute din nordul peninsulei, de unde aveau să alunge pentru veacuri cultura slavonă. Revirimentul neamului elen a durat însă și el sute de ani, din pricina regimului dur de exploatare a unei populații obligate să trăiască acum aproape exclusiv din cultivarea pământului și creșterea animalelor. A fost mai întâi nevoie ca grecilor să li se permită să practice din nou comerțul, inițial pe uscat (secolele al XVI-lea și, mai ales, al XVII-lea) și, mult mai târziu, pe mare – abia în urma încheierii păcii de la Kuciuk Kainargi (1774), în urma unui război ruso-turc –, și să desfășoare din nou o activitate politico-diplomatică. Acest din urmă lucru s-a întâmplat în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când, conștientizând necesitatea de a trata cu reprezentanții puterilor

străine, în condițiile în care musulmanilor nu le era îngăduit să cunoască alte limbi în afară de turcă, arabă și persană, Înalta Poartă a creat funcția de mare dragoman, personaj devenit curând din simplu translator un adevărat *factotum* în politica externă a imperiului. Cu simțul lor practic, grecii au reușit să monopolizeze politica externă otomană, preocupându-se încă de timpuriu ca de pe această poziție privilegiată să se amestece în viața politică a singurelor provincii ale imperiului în care toate funcțiile politice erau deținute exclusiv de creștini: Țara Românească și Moldova. Iar, atunci când domnii acestora Dimitrie Cantemir (1711) și Constantin Brâncoveanu (1714) s-au făcut vinovați de înaltă trădare, grecii din Fanar au izbutit să ocupe pentru mai bine de un veac scaunele de la București și Iași.

A fost o reușită de importanță majoră pentru renașterea mai întâi spirituală și apoi politică a elenismului, întrucât, aflate relativ la adăpost de ochiul vigilent al Înaltei Porți, capitalele Principatelor s-au putut transforma în centre culturale grecești – grație, printre altele, academiilor domnești –, iar apoi în focare de intrigi politico-diplomatice. Astfel, ideile iluministe revoluționare s-au difuzat în cercurile intelectuale de la București și Iași, iar răsturnările produse mai întâi de Revoluția Franceză (1789), iar apoi de războaiele napoleoniene (1799–1815) au creat impresia că totul devenise posibil. În plus, privind la expansiunea teritorială continuă a Rusiei, care se erija în protectoarea dezinteresată a ortodocșilor, grecii au ajuns să nădăjduiască în mod naiv într-un ajutor militar din partea coreligionarilor de la răsărit pentru eliberarea de sub stăpânirea otomană, sau, cu alte cuvinte, pentru refacerea Imperiului Bizantin. Iar această speranță deșartă s-a intensificat atunci când, prin anexarea Basarabiei în urma Păcii de la București (1812), Imperiul Rus a ajuns să se învecineze cu Turcia la gurile Dunării, mai ales că în slujba țarilor activau la începutul secolului al XIX-lea în poziții înalte numeroși greci. Ca urmare, în sudul Rusiei și în Principate a început o activitate revoluționară febrilă, caracterizată mai degrabă de idealism decât de pragmatism.

Grecia întreagă s-a strămutat în România. —Mihai Cioranu

1. O societate secretă

ÎN CURSUL ANULUI 1814, ATUNCI CÂND REPREZENTANȚII marilor puteri se pregăteau să se reunească la Viena pentru a readuce ordinea în Europa după războaiele napoleoniene, un negustor de rând din Patmos, pe nume Emmanuil Xanthos, dezamăgit deopotrivă de „soarta cruntă a neamului său“ și de dezinteresul arătat de monarhii creștini ai Europei față de aceasta, le propunea la Odessa amicilor săi Nikolaos Skoufas din Arta, pălărier și comerciant falit, și Athanasios N. Tsakalof din Ioanina, fost student la Paris, înființarea unei „societăți având drept scop de neînlăturat eliberarea Patriei“. Cum aderase recent la masonerie,¹ el avea să construiască o asociație secretă inspirată de modelul acesteia, dar și de al altor organizații revoluționare din epocă, precum aceea a carbonarilor italieni.²

Conform „catehismului“ Eteriei, redactat în anii următori, viitorii membri ai acesteia – doar „greci ce iubeau în mod sincer libertatea patriei“, erau „oameni buni“ și nu activau în alte organizații conspirative – trebuiau să treacă printr-un complicat proces de inițiere, în mai multe etape: mai întâi un jurământ pe Evanghelie, rostit de trei ori în prezența unui preot, de a păstra, „chiar cu sacrificiul vieții și suportând chinurile cele mai cumplite“, tainele ce aveau să li se dezvăluie, apoi explicația de către cel care îi iniția „a scopului Eteriei, fără poliloghie și fără vreo adăugire“. Acestor angajamente li se adăuga și o *sposedanie* sau, mai bine spus, un interogatoriu cu privire la

Tabloul lui Dionysios Tsokos (1814–1862) intitulat Jurământul eteriștilor (1849) este considerat una dintre reușitele picturii de inspirație istorică ce a înflorit în primele decenii de existență a statului grec modern, fiind reprodus în aproape orice lucrare dedicată în Elada revoluției. În fotografia de față este prezentată o copie păstrată în colecția Muzeului Eteriei din Odessa, amenajat într-o casă de secol XIX în care vizitatorilor li se spune că s-ar fi întemeiat organizația revoluționară greacă sau cel puțin că s-ar fi ținut ședințele conspirative ale acesteia.

locul de naștere, originea socială, statutul matrimonial, profesia, starea materială, cercul de prieteni, planurile de viitor și chiar viața amoroasă a neofitului („Ai vreo dragoste, ai avut vreodată, ai renunțat la ea și de când?“). Abia apoi urma ceremonia propriu-zisă de inițiere, pe parcursul căreia viitorul eterist „îngenunchea numai cu genunchiul drept“ în fața unei mese, ținând în mâna stângă o lumânare galbenă aprinsă și reze-mându-și dreapta pe o icoană. În această postură depunea „în fața adevăratului Dumnezeu, nevăzut și prezent pretutindeni“

marele jurământ, prin care se lega, printre altele, „să crească în inimă o ură neîmpăcată împotriva tiranilor patriei“ și „să lucreze prin orice mijloc pentru a le face rău [...] pentru totala lor nimicire“, după care părintele său spiritual îi punea mâna dreaptă pe umărul stâng și îl declara „în baza puterii date de marii preoți din Eleusis“ – nimeni alții decât sacerdoții celebrelor mistere ale Demetrei și Persefonei din Antichitate! – membru al Eteriei. Căpăta astfel acces la alfabetul secret al organizației, așa-numitele „litere ale preoților“, în care era ținut să transcrie mai multe texte, inclusiv o scrisoare de prezentare către un frate „dintr-un oraș îndepărtat“, căruia – afla abia acum, când nu mai exista cale de întoarcere – era dator „să îi ofere o sumă de bani“ pentru eteriștii de acolo. Nu era de ajuns; avea să fie în continuare supus unei noi anchete (*a doua spovedanie*), încă și mai riguroase, pe parcursul căreia era dator să dezvăluie inclusiv potențialele probleme penale proprii sau ale familiei. În fine, neofitul primea mult-râvnitul document cifrat (*efodiasikon*) ce dovedea apartenența la organizație³ într-unul dintre gradele inferioare: *frați de cruce* sau *tovarăși* pentru oamenii simpli, fără știință de carte, *recomandați* pentru grecii din clasele de mijloc și *devotați* în cazul militarilor. În schimb, în vederea accesului la treptele superioare, de *preoți* și *păstori*, rezervate exclusiv *recomandaților*, erau necesare deopotrivă calități suplimentare (intelectuale și de altă natură), precum și supunerea la noi ceremonii.

Într-o primă fază, conducerea organizației a fost asigurată exclusiv de fondatori; pe măsura creșterii numărului de membri, aceștia au cooptat și alți frați în cadrul *Comandamentului*, alcătuit în 1820 din 14 persoane.⁴ Asupra identității acestora era păstrat un secret deplin, întrucât trebuia să li se dea impresia atât eteriștilor de rând, cât și viitorilor aderenți că în fruntea organizației se găsea dacă nu țarul Alexandru I însuși, cel puțin ministrul său de externe, contele grec din insula Corfu Ioannis Capodistrias. De altfel, eteriștii, care, deși pledau teoretic pentru câștigarea independenței grecilor prin propriile forțe, își dădeau seama că fără sprijin rusesc aveau puțini șorți de izbândă, au încercat în două rânduri să-l convingă pe